

NAGY MIKLÓS MIHÁLY*

**PARANCSNOKI HIBA VAGY KATONAI KÉNYSZER?
AZ OSZTRÁK–MAGYAR MONARCHIA SZERBIA ELLENI,
1914. ÉVI HADJÁRATA KUDARCAINAK KÉRDÉSEI**

*MISTAKES OF COMMAND OR MILITARY EXIGENCY
THE ISSUE OF THE 1914 MILITARY FAILURES
OF THE AUSTRO–HUNGARIAN MONARCHY AGAINST SERBIA*

ABSTRACT

The military forces of the Austro–Hungarian Monarchy suffered heavy defeats at the beginning of the Great War as the two small Balkan states of Serbia and Montenegro successfully withstood Austro-Hungarian attacks. Some literature on military history and public historiography has held General Oskar Potiorek, the Monarchy’s commander at the seat of war responsible for the military failures. However, immediately after the war had ended, contemporary military figures stated that the problem was not due merely to a general’s incompetence. Potiorek was one of the most experienced generals of the Monarchy. The real cause of the failures lies in the events that happened in the Russian theater of war. The invasion by greater-than-expected Russian forces into the territory of the Monarchy made it necessary to redeploy to the north most of the troops fighting in the Balkans. This resulted in a special operational situation, in which Potiorek had to attack even with this unfavorable balance of forces. Even though these attempts seemed pointless, they prepared the way for the later success of the Central Powers in the Balkans. At the same time, geographical circumstances also had a great impact on the events of the Balkan theater of war. Due to the Monarchy’s transportation network, as well as to the terrain and hydrogeology in Bosnia-Herzegovina and Serbia the first offensive operations had to start from an unfavorable position. As Potiorek had to keep the events of the Russian theater in mind, and as the takeover of Serbia and Montenegro was an issue of the great powers and military politics, the contrast between political and military expectations and goals became so extreme as to prove unresolvable in 1914. The result of the above-mentioned factors became the first military failure of the Austro–Hungarian Monarchy against Serbia.

1. Dicsőséges vereség?

Amikor 1918 őszén a központi hatalmak társadalmi, katonai összeomlásával jogilag véget ért, majd ezt követően a köztes-európai tér helyi fegyveres konfliktusaiban fokozatosan de facto is elhalt az első világháború, akkor európai társadalmak szellemi életében azonnal megkezdődött annak értékelése, eseményeinek feldolgozása. Az európai kultúrkör embere, a századfordulón születettek s a Nagy Háborút végigharcoltak, a hátszágban nélkülözők nehezen értették, hogy a boldog békeidők miként változtak sokmillió áldozatot követelő szembenállássá. Ez az érdeklődés fennmaradt, a megoldatlan problémák, a válasz nélkül maradt kérdések napjaink emberét is foglalkoztatják, aki legtöbbször érzi és kevésbé tudatosan ismeri, hogy az előbbieket még napjaink életére is rányomják bélyegüket. Az első világháborúval kapcsolatos érdeklődés hol erősebben, hol gyengébben még mindig eleven,

* Dr. CSc, PhD Nagy Miklós Mihály címzetes egyetemi docens, katonai szakíró – Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem.

és napjainkban, amikor a Nagy Háború száz éves évfordulójának időszakát éljük, újból élénkebb. Jóllehet éppen a világháborúval kapcsolatos megemlékezésekhez kötődően az annak megítélésével kapcsolatos historiográfiai kutatások is új eredményeket hoznak,¹ ami egyértelműen bizonyítja, hogy az 1914 és 1918 közötti világháborúnak mára szinte áttekinthetetlenül nagy szakirodalma² van, ám mégsem mondhatjuk: a már közvetlenül a háború után megfogalmazott kérdésekre napjainkban egyértelmű választ tudnánk adni. Sőt, éppen ellenkezőleg, az idő múlásával és a szakirodalom gyarapodásával egyre inkább sokasodnak a válaszra váró kérdések, s ezek egyike az Osztrák-Magyar Monarchia 1914. évi, Szerbia ellen folytatott hadjárata kudarca, annak okai. Az, ami a Balkán-félszigeten akkoriban, augusztus és december között történt, a hadtörténetírás szempontjából már a két világháború közötti és a későbbi évtizedekben is jól dokumentált volt, értendő alatta: több műben is részletesen feldolgozták az eseménytörténetet.³ Ennek köszönhetően napra, olykor órára, percre pontosan ismerjük a katonai és politikai események folyamatát. Ám a kudarc valódi okát, az akkor determináns tényezők sorozatát még nem sikerült egyértelműen, megkérdőjelezhetetlenül, örök időkre szólóan megfogalmazni. Erre rövid tanulmányunkban mi sem vállalkozhatunk. Így írásunknak csak egyetlen feladata lehet: néhány olyan tényező hangsúlyozása, amely egyéni szakmai véleményünk szerint mintegy előre meghatározta az osztrák-magyar hadjárat katonai kudarcát.

Amikor a két világháború közötti időszakban egyik katonai szakírónk rövid tanulmányában (1937) számba vette az 1914–1918 közötti évek legfontosabb, a nagy küzdelem kimenetelét meghatározó eseményeket, akkor az első szerbiai hadjáratról nem ejtett szót, csak Szerbia és Montenegró későbbi megszállását emelte ki.⁴ Ez eleve azt a látszatot kelti, mintha a Monarchia első balkáni hadjárata jelentéktelen esemény lett volna, holott ez nincs így. Miután Ausztria-Magyarország már a háború kezdetén kétfrontos küzdelemre kényszerült – a Balkánon, valamint Galíciában –, és a rendelkezésre álló erők elosztása alapjaiban határozta meg az összecsapások kimenetelét, így a fő hadszíntérnek számító keleti tartományok mellett a balkáni front eseményei nagyon is fontos tényezővé váltak. Hadműveleti szempontból, miként majd látjuk, a két hadszíntér eseményei elválaszthatatlanok egymástól, és az orosz front erőviszonyai, valamint az ott elszenvedett kezdeti kudarcok határozták meg, hogy a Balkánon tartott osztrák–magyar erőknek mit kell tenniük és mire képesek.

Tény, hogy katonai megközelítésben a Monarchia Szerbiával szembeni vereségének szakmai megítélése ellentmondásos. A kor katonai szakírói eltérően ítélték meg a balkáni erők parancsnokságát 1914. augusztus 6. és december 22. között betöltő Oskar Potiorek hadvezéri tevékenységét. Miként majd látjuk, a negatív szakmai vélemény volt túlsúlyban. Ugyanakkor – s ez indirekt módon hozzájárulhatott a Monarchia későbbi, egyéb hadszíntereken elszenvedett kudarcaihoz is – Potiorek megítélése az egyszerű katonák tömege felől is negatív volt, amit egy idő után – sajátos tömegpszichológiai jelenségként – kivetítettek az egész felső katonai vezetésre, sőt az egész fegyveres erőkre is. Azonban – immár száz év távlatából szemlélve – ehhez mindenképpen hozzá kell fűznünk, hogy Ausztria-Magyarország fegyveres erői egyáltalán nem voltak gyengék, vagy rosszak, hiszen a nagy veszteségek és kudarcok ellenére arattak jelentős győzelmeket, és egészen az utolsó pillanatig állták a sarat. (Csak zárójelben jegyezhetjük meg, hogy a Nagy Háború közepén a francia és az olasz fegyveres erőket újjá kellett szervezni.) Ám a szerbiai hadszíntéren küzdő egyszerű magyar katona ezt éppen a kezdeti kudarcok hatására másként élte meg. A szerb hadifogság legmélyebb bugyrait megjárt Darvas Gábor személyes tapasztalatain alapuló – véleményünk szerint elfogultságoktól sem mentes – regényében így ír: „...A katonaság mindenhez nagyszerűen értett csak a hadviseléshez nem, amit nem is lehet felróni, hiszen minden ember életéből csak három évet loptak el a kötelező katonai szolgálát

cimén. A német parádék és cifraságok a legteljesebb mértékben átültetődtek. A diszmars, a fegyverfogás, az örökös gombpucolás, a szabályszerű szalutálás tudása volt a legfontosabb...”⁵ Majd negatív személyes élményeit a hadszíntérparancsnokra kivetítve így folytatja: „...Közben Potiorek hadserege rendetlen futásban, fejvesztve menekült. A föld állandóan rengett a visszavonuló csapatok döntésétől. A szerbek gyors hátrahúzódása ügyes hadicselek bizonyult, s támadásba ment át. Erre a jeles osztrák hadvezér ugylátszik nem számított. A minden rendszer nélküli handabandázás következményei most mutatkoztak, s az osztrák recept szerinti gögös-dölyfös tudatlanságban készült haditerv szégyenteljesen omlott össze...”⁶

Darvas Gábornak az események után mintegy másfél évtizeddel keletkezett sorai azt is bizonyítják, s ezt erősíti Potioreknek a kudarcot követő gyors nyugállományba helyezése is, hogy a Monarchia politikai elitjében, szellemi életében és a tömegek körében megindult a társadalmi bünbakképzés folyamata. A kor embere Potiorekben vélte megtalálni a katonai vereség okát. Jóllehet a hadjárat értékelésében már a korabeli szakírók is rámutattak az osztrák tábornagy döntéseinek, hadvezéri működésének néhány kérdéses pontjára, ám tevékenysége mégsem volt egyértelműen negatív előjelű. Sőt! Miközben a két világháború közötti évtizedek mérvadó magyar katonai szakírója, Julier Ferenc 1932-ben – tehát Potiorek halála előtt egy évvel – józan hangvételű tanulmányában szakmai érvek sorakoztatásával rámutatott a kudarcot okozó, Potioreken kívül álló hadművelési okokra is,⁷ addig a hadjárat egyik feldolgozója, Németh Lajos jóformán csak hibákat látott a hadvezérben, s tanulmányában az egyik végső következtetés ez volt: „...Kitűnő hangszert adtak Potiorek kezébe, amelyen azonban ő nem tudott játszani...”⁸ Ugyanakkor Julier tanulmányának végén hangsúlyozta a tábornagy legfontosabb érdemét: „...Szerbia közel egy éven át a nagy döntésből kikapcsolódott. Ezzel szemben a szerbek ellen 1914-ben harcolt seregeink a nagy szerencsétlenség után rövidesen az oroszok és az olaszok ellen győzelmesen verekedtek. Ez a tény Potiorek mellett bizonyít. Ő törte meg a szerbeket annyira, hogy akcióképtelenné váltak. Nem tudta ugyan őket a végső csatában legyőzni, de elhasználta erejüket. Ezzel a déli hadszíntéren nyugalmat teremtett...”⁹

A szocializmus évtizedeinek magyar hadtörténetírása – igazodva a szovjet mintához – az első világháború kérdését a kommunista társadalom fejlődéstörténetével kapcsolta össze, és az előbbi csak annyiban volt számára érdekes, amennyiben az 1917. és 1918. évi baloldali hatalomátvételeket készítette elő. Ebből eredően a Monarchia első szerbiai hadműveleteit és Potiorek személyét elítélően kezelte. E szemléletmód erősen érvényesült a már hivatkozott Galántai József-féle feldolgozás első kiadásán, de legszembetűnőbben – jelenlegi szakirodalmi ismereteink szerint – Balázs József kötetében jelent meg.¹⁰ Különösen ez utóbbi erősen ideologikus, sommás megállapításai tovább erősítették a már az első világháborút járt generációban kialakult, leegyszerűsítő, pejoratív megítélést. Balázs József miután leírta, hogy az egykori politikai és katonai vezetésnek – véleménye szerint – a balkáni vállalkozás csak egy epizód volt a Nagy Háború menetében, az alábbiak szerint folytatta: „...Lehetséges – mondták válaszul az emberek –, de akkor miért kellett az esztelen támadásba behajszolni a katonák százezreit? Az események egybevetése derített fényt erre a kérdésre. Azért, mert a Monarchia katonai vezetői egyszerűen presztízskérdést csináltak a Szerbia elleni háborúból, s a K. u. K. hadsereg tábornokaira és tisztjeire annyira jellemző hetvenkedő snájdigság és buta akarnokság azután Szerbiában is számtalan melléfogás, bűnös felelőtlenség kútforrása lett. ... A felelősséget közvetlenül Potiorek tábornagnak kellett vállalnia, aki szerfelett meggondolatlanul kezdeményezte a támadást és hebehurgya módon vezette a hadműveleteket. ... Potiorek a frontparancsnoki harcálláspont kényelmesen berendezett irodájában tartózkodva akarta győzelemre vezetni hadosztályait. ...Nem csoda, ha fogalma sem volt arról, hogy mi történik ott, ahol terveinek, parancsai-

nak kellett volna megvalósulniuk...”¹¹ A magyar történetírásban a szerbiai események megítélésével kapcsolatos változás Galántai József – 1980-ban publikált – Az első világháború című kötetében már megfigyelhető: a sokkal józanabb hang, a szakszerűbb hangvétel mellett sokat átvett a két világháború közötti katonai szakírók értékeléseiből is.

Visszatérve a Szerbia és Montenegró elleni, 1914. évi hadműveleteknek a fejezetünk elején említett kettős megítélésére, azt kell mondanunk, hogy míg Potiorek értékelése – mint láttuk – egyáltalán nem volt egységes, addig a katonai tevékenységek esetében a szakemberek egy véleményt képviseltek. Azt aényt egyértelműen elismerték, hogy a Monarchia katonai vállalkozása hadművelleti kudarcra járt, ugyanakkor hangsúlyozták: a vereség és a nagy veszteségek mégsem voltak értelmetlenek. Ausztria-Magyarország csapatainak 1914 decemberében ugyan el kellett hagyniuk Szerbia és Montenegró területét, ám közben a szerb fegyveres erők olyan nagy mértékű veszteségeket szenvedtek és annyira meggyengültek, hogy a későbbiekben támadó tevékenységre – stratégiai léptékben – már képtelenek voltak. A szerb erők egyszerűen kimerültek.¹² A múlt század nyolcvanas éveitől már köztörténetírásunk is átvette e megállapítást.¹³ A Monarchia katonai balsikere – Julier Ferenc kifejezésével élve – „...egyúttal a szerb haderőt is elkoptatta...”¹⁴ Ugyanakkor a központi hadvezetés számára lehetővé tette, hogy az orosz hadszíntér veszteségeit pótolja, majd 1915 elején, Olaszország hadba lépésekor (1915 tavaszán) új frontot nyisson. Mindennek az volt a titka, hogy a szerb hadszíntér veszteségeit a Monarchia társadalma pótolni tudta, míg e lehetőség a szerb oldalon már nem állt fenn. Mindemellett a szerbiai hadjárat jelentős erőket kötött le, amelyekre az oroszországi, galíciai hadszíntéren nagy szükség lett volna. A hadjárat viszonylag jelentős katonai veszteségei – mintegy 147 ezer fő a szerbek 132 ezer főjével szemben¹⁵ – eltörpültek a katonapolitikai következmények mögött. A Monarchia sokat veszített nagyhatalmi tekintélyéből: Bulgária hadba lépése a központi hatalmak oldalán 1915 őszére tolódot, felgyorsult Románia antanthoz való közeledése, és egyre jobban érlelődött Olaszország hadüzenete. Így azt kell mondanunk, hogy a Monarchia katonailag 1914 őszén és telén ugyan nem tudta legyőzni a társadalmi, katonai potenciáljában jóval gyengébb Szerbiát és Montenegrót – ez csak idő kérdése volt –, de az év végére elhárította a szerb betörés lehetőségét államterébe, és az erőviszonyok tekintetében létrejöttek egy későbbi, sikeres balkáni hadjárat feltételei.

2. Bűnbak, vagy sikertelen hadvezér?

A Monarchia fegyveres erőinek 1914 őszén és telén a balkáni hadszíntéren elszenvedett kudarcának egyik kényes kérdése Oskar Potiorek (1853–1933)¹⁶ hadvezéri megítélése. Nem áll szándékunkban és dolgozatunk kereteit is meghaladja az Ausztria-Magyarország egykori hadvezére körül immár egy évszázada folyó csendes vita eldöntése – ez önmagában is reménytelen vállalkozás lenne –, azonban úgy véljük, hogy tevékenysége értékeléséhez néhány olyan tényezőre rá kell mutatnunk, amelyek túlmutatnak a történetírás és a világháború eseménytörténetén. Potiorek már említett, egymásnak ellentmondó értékelésében feltűnőnek tartjuk, hogy személyével és hadvezéri működésével Julier Ferenc is foglalkozott a Magyar Szemle lapjain, a Nagy Háború legfontosabb hadvezéreit feldolgozó tanulmányorozatában. Julier értékelését két szempontból véljük mérvadónak. Egyfelől mert személyesen is ismerte Potioreket, másfelől pedig mert a magyar katonai szakíró munkássága egyedülálló nemzetünk kultúrtörténetében. A két világháború közötti évtizedekben – ahogyan erre bő másfél évtizeddel ezelőtt már rámutattunk – kibontakozó szakírói életművének központi kérdése maga a hadvezér és annak személyi tulajdonságai, szakmai tudása volt.¹⁷ Ebből a szempontból érdekes Potiorekról szóló tanulmánya, mert ugyan elismeri az osztrák tábornagy

egyeb hibás döntéseit, de egyáltalán nem tartja olyan hadvezérnek, mint Németh Lajos, aki – miként már idéztük – tehetségtelen szakembernek írta le.

A Potiorek-kérdéskör ellentmondásainak feloldásához szakmai véleményünk szerint néhány olyan, ma már hadtörténelmi jelenség vihet közelebb, amelyeken a Nagy Háború korának egész egyetemes hadügye nehezen tudott úrrá lenni. Ez a világháború az emberiség történetének első olyan fegyveres konfliktusa volt, amelyben az egyes hadszíntereken már milliós katonai szervezetek álltak egymással szemben. A 19. század második fele a hadügy és a fegyveres erők mint társadalmi szervezet korábban soha sem tapasztalt fejlődését és méretbeli növekedését hozta. Ebben az időszakban ugyan történtek jelentős fegyveres konfliktusok (krími háború, amerikai polgárháború, osztrák–német háború, porosz–francia háború, orosz–japán háború), azonban ezek csak előre jelezték a későbbi nehézségeket. A hadvezetőségek igyekeztek az ezek során szerzett tapasztalatokat feldolgozni, de a fejlődés és növekedés rohamos üteme nem tette lehetővé teljesen tiszta kép alkotását a jövő háborújáról.¹⁸ Ezzel szemben egymástól eltérő, olykor egymásnak ellentmondó elképzelések születtek, amelyek legtöbbször a háború sorsát eldöntő egyetlen jelentős ütközet körül forogtak. Ám a fegyveres erők méretbeli növekedése ennek látszólag ellentmondott. Amikor a két világháború között egyik katonai szakírónk számba vette ezeket az elképzeléseket, akkor – már a Nagy Háború tapasztalatainak birtokában – e gondolattal zárta tanulmányát: Clausewitznek az ellenség megsemmisítéséről írott gondolatai továbbra is érvényesek. Ám a világháborút megelőzően: „...Ezek a gondolatok felolvadtak és elsikkadtak abban a felfogásban, hogy a milliós hadseregek vezetése alig megoldható probléma és csak a vezetés technikája lesz az az alap, amelyre a vezér biztosan építhet, mert a milliós hadsereg megsemmisítéséről szó sem lehet, az ellenség teljes átkarolásáról, vagy megkerüléséről, már csak az ellátás miatt is le kell mondanunk...”¹⁹

A jövő háborújáról alkotott különböző elképzelések ellenére Julier Ferenc meglátása szerint a legfőbb kérdésben, hogy a fegyveres küzdelmet támadó tevékenységekkel kell megvívni, a szembenálló vezérkarok egy véleményen voltak, és ebből eredt, hogy az erő, a tér, valamint az idő tényezőjét egységesen ítélték meg. Ebben a tekintetben a döntő tényező az alkalmazott erők minőségbeli különbözőségében rejlett.²⁰ S e tekintetben a Monarchia hadvezetősége – bízva a csapatok kiváló kiképztségében, valamint harc képességében – nem tudta összhangba hozni a stratégiai elképzeléseket a gyakorlati lehetőségekkel: „...Majdnem azt mondhatnák, hogy az osztrák vezérkar nem ismerte annak a seregnek teljesítő képességét, amellyel dolgozott. Galíciában és Szerbiában vívott első nagy csatáink azt bizonyították, hogy fegyverzetünk sehogyan sem állt arányban azokkal a merész harci feladatokkal, amelyeket e két hadszíntér osztrák vezérei megoldani akartak. Az eredmény ennek megfelelő volt...”²¹ A Monarchia legendás vezérkari főnökének, Franz Xaver Josef Conrad von Hötzendorfnak, ennek a nemzetközi hírű, elméleti szakembernek a legfőbb hibája a támadó hadműveletek mindenáron való erőltetése és a csapatoknak – a stratégiai célok elérése érdekében való – túlhajszolása volt.²² Vezérkari főökként (e beosztást két alkalommal töltötte be: 1906–1911 és 1912–1917)²³ elég hosszú ideig formálhatta a Monarchia fegyveres erőit ahhoz, hogy gondolkodásmódja, szakmai szellemisége átítassa azt.

Mindez azt jelenti, hogy Potiorek egy támadó szellemű, szakmai szempontból jól vezetett, fegyelmezett, ellenfeleihez képest jól kiképzett, ám anyagi hiányosságokkal küzdő fegyveres erők egyik magas beosztású parancsnoka volt, akinek tárgyi, szakmai ismeretei a hadügy belső logikájából eredően nem lehettek gyengék. Mint ahogyan nem is voltak azok, hiszen Julier Ferenc feldolgozásából tudjuk: „...a világháború előtt az egész hadsereg Potioreket tartotta egyik leghivatottabb vezetőjének. Szellemi képességek tekintetében közvetlenül Conrad után sorolták. Ennek csapongó fantáziájával szemben a józan realitást látszott képviselni...”²⁴

Potiorek hadvezéri működése – ellentétben a hazai közvéleménnyel – külföldön árnyaltabb, kedvezőbb reakciókat váltott ki: esetében mintaszerű hadvezetésről és ennek eredményeként a hadtörténelem klasszikus példái közé sorolható hadjáratról beszéltek.²⁵ Ez pedig eleve felvet néhány hadművészeti problémát. Elsőként annak kérdését, milyen lehetett Potiorek szakmai felkészültsége. Az a hadelméleti rendszer és gondolkodásmód, amelyben ő nevelkedett, a modern hadügy klasszikusának, Carl von Clausewitznek alapművén – A háborúról (Vom Kriege) – alapult. A katonai döntések esetében az úgynevezett metodizmus alapján, a bevett szakmai fogások készség szintű alkalmazásán történtek. Legalábbis a csapatok vezetésében.²⁶ Ám a magasabb stratégiai szinten ez már nem érvényesülhet, mert akadályozza a hadvezért szabad cselekvésében és – saját szakmai véleményünk szerint – akadályozza a clausewitzi értelemben vett harci génusz teljes kibontakozását. Ennek lényege pedig a porosz katonai teoretikus szerint: „...Ha a háborúban részt vevőkkel szemben támasztott követelményeket tovább fokozzuk, az értelmi erők szerepe lép előtérbe. A háború a bizonytalanság birodalma; a cselekvésünk alapját képező dolgok háromnegyed részét többé-kevésbé a bizonytalanság köde borítja. Itt van legelső sorban is szükség az értelmi működés mindenén áthatoló erejére, hogy finom ítélőképességével megsejtse a valóságot. Közepes észjárás is rátalálhat véletlenül az igazságra, máskor a rendkívüli bátorság kiköszörülheti a csorbát, de a helyzetek többségét tekintve, végső soron az értelem hiánya mindig kiütöközik...”²⁷

Vagyis – szinte a véletlel leggyorsabban a jelenséget – a metodizmus tanulás útján elsajátítható vezetési eljárás (a modern hadügy katonai oktatási rendszere erre irányul), ám a harci génusz legfőképpen egyéni tehetség kérdése, pedagógiai módszerekkel csak egy bizonyos fokig fejleszthető. Az első világháború korára már az egzakt tudomány szintjére emelkedő katonai gondolkodás – a maga metodista szemléletével – vezette a hadakat, tegyük hozzá, erre a fegyveres küzdelem földrajzi és a hadügy méretbeli kiterjedése is rákényszerítette. A hatalmas méretű hadseregüzem irányítása a hadvezéreket egyre inkább a merev szakszerűség, a metodizmus irányába tolt. A százezres, olykor milliós katonai szervezetek irányításában egyre nagyobb hangsúlyt kapott a vezérkari munka,²⁸ és e döntéshozó, a hadvezért munkájában segítő, már nélkülözhetetlen szervezet gondolkodásmódja erősen szűkítette a harci génusz egyéni megérzéseinek fontosságát, miközben – éppen a szervezet bonyolult működéséből eredően – előtérbe tolt a hadvezér szellemi képességeit. Erre vezethető vissza, hogy az első világháború hadvezérei között ugyan talá-lunk nagyon jó képességű, magasan képzett katonákat – erre talán legjobb példa Conrad von Hötzendorf, Potiorek, az ifjabbik Moltke, Hindenburg vagy éppen Ludendorff –, de mintha még a legkiválóbbak is inkább jó metodisták, mintsem harci génuszok lettek volna. Az első világháború katonai vezetését a teljes szakmaiság uralta, ami természetesen nem zárta, nem is zárhatta ki az egyéni kezdeményezést, de még ez utóbbi is mindig a metodizmus előírásait követve valósult meg. Ebben a viszonylatban Potiorek nem volt rossz parancsnok.

A fentiekben leírtak azt is jelentik, hogy a vezérkari testület súlyának növekedésével jelentősen megváltozik a hadvezér szerepe is. E folyamat már a 19. század közepétől egyre jobban érvényesül: a csapatait még a hadszíntér egyetlen pontján kibontakozó döntő ütközetben a lova nyergéből vezénylő tábornokot – ennek egyik utolsó példája a königrátrai ütközetet elvesztő Benedek Lajos tábornok – felváltja a leginkább tudósra hasonlító, a konkrét harcvezetésen kívüli problémákkal is foglalkozó, sokszor bürokratikus esz-közökkel, hátulról vezető seregestparancsnok. A hadvezér egyre többet foglalkozik látszólag nem katonai kérdésekkel, és az általa vezetett kötelék nagyságából, tevékenysége eredményének súlyából fakadóan politikai tényezővé válik.²⁹ Potiorek hadvezetése éppen azokra a hónapokra esik, amikor e változások egyre szembetűnőbbek lesznek.

Pusztán katonai téren Potioreknek azzal is szembesülnie kellett, hogy az alárendelt kötelékek önálló ütközeteket vívnak, és ezek eredményeinek eredője adja majd a hadjárat sikerét vagy sikertelenségét. Ugyanakkor a világháború kezdetén mind Potiorek, mind alárendelt hadseregarancsnokai viszonylag nagy önállósággal rendelkeztek, és a hadsereg nagyságú kötelékek tevékenységének összehangolása sem volt olyan rutin, – mondhatnánk – magától értetődő methodista eljárás, mint napjainkban.

Mindezzel azt is hangsúlyozzuk, hogy Potiorek felkészültségében, hadvezéri minőségében egyáltalán nem volt más, mint kortársai. S ha ehhez hozzávesszük azt a tényt is, hogy pályatársai között többen is voltak olyanok, akik harctéri körülmények között kudarcot vallottak vagy éppen nem voltak eléggé sikeresek, és mégsem helyezték őket nyugállományba, akkor bukásának egyéb okait is feltételezhetjük. Julier Ferenc már többször említett, 1932-ben publikált tanulmánya vihet közelebb a megoldáshoz. Potiorek pályafutását méltatva kiemeli zárkózott egyéniségét és bizonyos fokú önfejűségét is, ami fölényes szakmai tudásából fakadt. Történelmi közhely, hogy Conrad sem volt könnyű ember, tehát a parancsnoki eltökéltség még nem lehetett önmagában ok arra, hogy idő előtt menesszék. A valódi ok másban rejlik. Potiorek 1911-től 1914 augusztusáig hadsereg-felügyelő és a tartományi kormány főnöke volt Bosznia-Hercegovinában, vagyis a szarajevói merénylet (1914. június 28.) időpontjában ő felelt a közösen kormányzott ország részért. Julier szerint ezzel kezdődött bukása. Ennek következő állomása a háború kezdetén kialakult hadművelési helyzet volt: az eredetileg rendelkezésre álló három hadseregből egyet a fegyveres összeütközés legelején Conrad az orosz hadszíntérre csoportosított át. Emiatt Potioreknek már eleve kedvezőtlen erőviszonyok mellett, és – miként majd látjuk – kedvezőtlen irányból kellett támadnia, és jóllehet részgyőzelmeket aratott, ám a szerb erőket mégsem tudta teljesen megsemmisíteni, sőt azok hamarosan ellentámadást kezdhettek. Szerbiát a Monarchia csapatainak ki kellett üríteniük. Ugyanakkor a két egymást követő hadjárata alatt a csapatok túlhajszolásával csak növelte azok véres veszteségeit.

Az 1914. évi szerbiai hadjáratot monografikus mélységben feldolgozó kortárs, Nagy Vilmos művének összegző fejezetében külön kitér Conrad von Hötzendorf emlékirataiban rögzített szakmai megállapításaira. (Ezeket oldalakon át idézi magyar fordításban.)³⁰ Nem szeretnénk elhamarkodott véleményt alkotni, de ezek végigolvasását követően arra a megállapításra jutunk, hogy Conrad legfőként egyfelől a csapatok túleröltetését, másfelől mint-ha Potiorek hiányzó harci génuszát róttá volna fel a tábornoknak. Ugyanakkor sérelmezte Potiorek szinte megalázó körülmények között történt menesztését. De bármit írt is Conrad, magunk azon a véleményen vagyunk, hogy Potiorek karrierje a szarajevói merényletkor tört meg. Ami utána következett, az már nem volt más, mint egy balszerencsés hadvezér bűnbakká emelésének végső fokozata.

3. Kényszerítő körülmények hatása alatt

Az első világháború hosszadalmas diplomáciai, külpolitikai folyamatok eredményeként alakult ki, és ebből eredően a később benne résztvevő államok fegyveres erői egyre nagyobb intenzitással készültek rá. A nagyhatalmi összecsapást az európai nemzetek már a századforduló óta várták, mondhatnánk az benne volt a levegőben. Ám ennek ellenére az a véleményünk, hogy – s ez szinte minden nagyhatalomra érvényes volt – a külpolitikai célok meghatározása nem volt teljesen egyértelmű. Különösen érvényes ez az Osztrák–Magyar Monarchia és Szerbia konfliktusára. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az a politikai és társadalmi vita, amely majd Szerbia és Montenegró 1915-ben történt meghódítását követően bontakozik ki a Monarchiában, de különösen Magyarországon az elfoglalt területek

jövőjét illetően.³¹ A dunai birodalom gazdasági és politikai terjeszkedését illetően a Balkán-félsziget már a 18. század óta prioritást élvezett, a Nagy Háborút megelőzően elsősorban gazdasági érdek volt az ottani behatolás, de ez még nem jelentett egyértelmű annexiós külpolitikai akaratot is. A magyar hatalmi elit – már csak a magyar Szent Korona országainak, valamint a közös birodalomnak etnikai viszonyai miatt – sem szorgalmazta feltétlenül Szerbia és Montenegró bekebelezését.³² (Csak zárójelben jegyezzük meg, hogy a Balkánon 1878 és 1913 között fokozatosan kialakult, az aprózódott államterek jellemezte politikai földrajzi képlet – pusztán geográfiai szempontból – kedvezett a Monarchia ottani érdekérvényesítésének.) A szarajevói merényletet követően Ausztria-Magyarország azonban külpolitikai kényszerpályára került. A magyar történetírásban kevésbé hangsúlyozott tény, hogy a Monarchia európai nagyhatalomként a trónörökös meggyilkolása miatt mindenképpen arra kényszerült, hogy egyben katonai erejének demonstrálásával is elégtételt vegyen. Ennek elmaradása a dunai birodalom gyengeségének beismerését jelentette volna, megítélésünk szerint kész diplomáciai öngyilkossággal ért volna fel. Jóllehet a merényletet követően Szerbiának átadott ultimátum után még hetek telnek el a fegyveres küzdelem megindulásáig, és a birodalom politikai vezetésében jelentő ellenállás is mutatkozik – főleg Tisza István részéről – a fegyveres revanssal szemben, de ebben a helyzetben mindenképpen erőt kellett mutatni.³³ A Monarchia katonai vezetése pedig a feltétlen erőszakos lépést helyezte előnybe. Másfelől a háborús döntés meghozatalában komoly szerepet játszott az a – talán nem is tudatos – politikai kényszerítő erő, hogy Ausztria-Magyarország Horvát-Szlavónország és a közösen kormányzott Bosznia-Hercegovina révén nemcsak Közép-Európai hatalom, hanem egyben a Balkán nagyhatalma is volt. Mint ilyennek a trónörökös meggyilkolása – az általános felháborodáson túl – kiváló alkalmat nyújtott arra, hogy a félsziget politikai, hatalmi viszonyait, akár államtereit is saját érdekeinek megfelelően átformálja.

A Nagy Háború első hónapjaiban az Osztrák–Magyar Monarchia fegyveres erői két hadszíntéren, egy időben történő hadakozásra kényszerültek. Egyfelől a Balkánon Szerbia és Montenegró, másfelől észak-keleten Oroszország ellen. Jóllehet a háború közvetlen külpolitikai oka Ferenc Ferdinánd és felesége meggyilkolása volt, s így a külpolitikai tekintély megóvása szempontjából az elsődleges katonai cél – legalábbis az átlagember szemszögéből nézve – Szerbia megtámadása és legyőzése volt, de a fő és a veszélyesebb ellenfél nyilvánvalóan Oroszország. A Monarchia katonai vezetése már eleve többfrontos háborúra készült, és így a tervek alapjául a már említett, Clausewitz nevével fémjelzett hadelméletből ismert, úgynevezett mögöttes ülés jelensége szolgált.³⁴ Ennek lényege, hogy egy háborúban a védő fél van kedvezőbb helyzetben, mert övé a kivárás lehetősége. Ebből pedig az ered, hogy erőit egy helyen koncentrálna (mögöttes ülés) a több irányból érkező támadó erőket, kimozdulva a mögöttes ülésből, egyenként verheti meg. Mindebben benne rejlik az a clausewitz-i axióma is, hogy a támadás és védelem viszonylatában a védelem az erősebb tevékenységi forma, amennyiben azt nem helyhez kötött, statikus állapotként fogjuk fel. A mögöttes ülés tételének alapvető eleme, hogy a védő fél mindig egy képzeletbeli kör középpontjában, az úgynevezett belső vonalon, míg a támadó e kör kerületén, a külső vonalon helyezkedik el. Így a támadó fél csapatainak erőhatása koncentrikus, a belső vonalon elhelyezkedőké pedig excentrikus lesz.

A Monarchia hadvezetése a fenti elméleti rendszert alkalmazva hadműveleti szempontból – a közvélekedéssel ellentétben – egyáltalán nem volt hátrányos helyzetben. A birodalom méreteiből eredően a sikeres katonai tevékenység azon múltott, hogy az egyik hadszíntérről a másikkra időben át tud-e csoportosítani kellő erőket. Itt érvényesülhetett igazán Clausewitz művének lényeges megállapítása: „...A belső vonal előnye a térrel nő. ...Kis távolságokon: a harcászat körében, a csatában, a mozgás úgyszólván egymás szemé láttára

történik; a külső vonalon álló tehát ellenfele mozdulatairól többnyire gyorsan értesül. A hadászat nagyobb távolságainál nagyon ritka, hogy a mozgás legalább egy napig rejtve ne maradjon, és jó néhányszor, amikor csak egy rész messzi kikülönítéséről volt szó, a mozgás hetekig titokban maradt. Könnyen beláthatjuk, hogy a rejtés milyen előnyös annak, aki helyzeténél fogva leginkább élhet vele...³⁵

A bécsi vezérkar e fenti jelenségre épített, és már a háborút megelőző időszakban erős befolyást gyakorolt a vasútfejlesztésben annak érdekében, hogy a gyorsan növekvő vasúthálózat képes legyen kiszolgálni egy esetleges, többfrontos háború esetén a tömeges mozgósítás és átcsoportosítás szükségleteit. A katonai vezetésnek e törekvései az első világháború éveiben sikeresnek bizonyultak.³⁶ Conrad a rendelkezésre álló katonai erőket – 16 hadtest – három nagy csoportosításban tervezte alkalmazni oly módon, hogy a Monarchia vasúthálózatának kedvező adottságait – többszörös centrális helyzet, valamint a jelentős központokból a határok felé futó vonalakat összekötő pályák – kihasználva az egyik hadszíntérről a másikra csoportosíthasson át erőket.³⁷ Conrad több lehetséges változattal is számolt, egyebek között azzal is, hogy az orosz mozgósítás lassabb ütemű lesz, mint a Monarchiáé, és így a keleti hadszíntérré felvonultatott erők támadással fogadhatják az oroszokat, miközben – s ennek külpolitikai okai voltak – a szerb-montenegrói határra is jelentős erőket küldött. Ily módon alakult ki az az eleve számításba vett helyzet, hogy a két hadszíntér közötti erők átcsoportosításával lehetett, és mint később kiderült kellett is élni. A fő veszélyt az oroszok jelentették, és a vezérkarnak hamarosan szembesülnie kellett azzal, hogy a keleti birodalom gyorsabban vonultatja fel erőit, és jóval többet, mint amiként azt Bécsben tervezték. A szentpétervári katonai vezetés a háborúra készülve két lehetséges támadó hadművelettel számolt: Kelet-Poroszország és Galícia ellen. 1910-ben az orosz hadsereg főcsapását még Kelet-Poroszországban tervezték, ám az első világháború kitörésére az orosz katonai vezetés koncepciót váltott. A mozgósított orosz erők zömét – négy hadsereget – Galícia határán bontakoztatták szét.³⁸

A megnövekedett orosz veszély hatására a bécsi vezérkarnak a Potiorek vezette és már a szerb és montenegrói határ mentén szétbontakoztatott erők egy részét – a három hadseregből egyet – az orosz hadszíntérré kellett átcsoportosítania. Ezzel kezdődött Potiorek későbbi katonai kudarcainak sora. Ettől kezdve a szerb hadszíntér – pusztán katonai szempontból – másodlagossá vált. Az 1914 augusztusában végrehajtott déli – katonai szakkifejezéssel élve – hadászati hadműveleti felvonulás során az Osztrák–Magyar Monarchia három hadserege – hadrendi számozása szerint a 2., az 5. és a 6. – került a déli hadszíntérré. A 2. a Duna és a Száva vonalában, az 5. a Drina mentén, míg a 6. a szerb–montenegrói és a bosznia–hercegovinai hármas határ térségében helyezkedett el.³⁹

Potiorek még abban a tudatban vette át az 5. és a 6. hadsereg feletti főparancsnokságot, hogy a bécsi katonai vezetés még az orosz hadszíntéren tervezett támadás kibontakozása előtt tiszta helyzetet akar teremteni a Balkánon. Gyors lefolyású hadjáratban gondolkodott. Amikor augusztus 6-án kinevezték a balkáni erők főparancsnokává és ezzel a 2. hadsereg is alárendeltségébe került, akkor kapott értesítést arról, hogy azzal csak augusztus 18-ig számolhat, akkor kezdődik meg vasúti szállítása Galiciába. Eddig az időpontig csak korlátozott mértékben alkalmazhatta a 2. hadsereget.⁴⁰ Mindez arra indította Potioreket, hogy már augusztus 12-én támadást kezdjen a szerb erők ellen. Azonban a támadás iránya kedvezőtlen volt, amennyiben a csapást nyugatról kelet felé kellett végrehajtani. A nagy támadásban a 2. hadsereg csak korlátozott erővel vehetett részt, így Potioreknek a Dunán történő átkelést el kellett ejtenie. A bosznia–hercegovinai gyér vasúthálózat nem tette lehetővé az erők gyors átcsoportosítását. A már többször említett Németh Lajos megállapítása szerint: „...Szerbiának kb. csak egyharmad része hadműveletre alkalmas. Az ország többi része ... nagyobb egységek hadműveleteire nem alkalmas, vagy működési lehetőségüket

igen szűk korlátok közé szorítja. Szerbia ellen irányuló támadó hadjáratához a legjobb gyülekező területeket Dél-Magyarországban és Északkelet-Boszniában kell keresni. A határt képező folyók nagy akadály voltak, amely elkerülhetetlen és másíthatatlan, a megfelelő fejezetben méltattuk. A legszembetűnőbb hadműveleti cél Niš. Ezt a legelőnyösebb feltételek mellett, úgy érjük el, ha a Duna-Száva felől nyomulunk előre. A Drina felől az előnyomulási viszonyok sokkal rosszabbak. A védő (ti. a szerb) feladatát a határfolyók igen megkönnyítik. Ha a támadó azonban az egyik folyó sorompó mentén felállított arcvonalat áttörve, a másíknak hátába kerül, a tartós védelem csak az ország belsejében folytatható, hol erre több alkalmas térszínszakasz található...⁴¹

Ezzel szemben kézenfekvőnek tűnhet, ha a Szerbia elleni hadműveletet Belgrádon és a Morava völgyén keresztül vezetik, ez ellen azonban Conradnak erős szakmai érvei voltak, s ezek között a leglényegesebb az volt, hogy egy ilyen támadáshoz az orosz hadszíntérre történt átcsoportosítások miatt kevés erő állt rendelkezésre. Vagyis Potiorek olyan helyzetbe került, hogy az 5. és 6. hadsereg pusztán passzív védelemre túl nagy volt, a szerbekkel szembeni erőfölényhez pedig kevés. Ugyanakkor legfőbb feladata – főleg a 2. hadsereg átcsoportosítása után – a Monarchia és benne Magyarország államterének védelme lett. Az utóbbihoz viszont nem voltak meg a feltételek, hiszen a Duna és a Száva vonalából elvitt kötelek miatt főleg a Szerémség védtelen lett a szerb betörésekkel szemben. Ez a felismerés is arra indította Potioreket, hogy még a 2. hadsereg elszállítása előtt támadást kezdjen. Ez lett az augusztus 12. és 22. között lezajlott, Drina menti első csata, amely a kezdeti részsikerek ellenére kudarccal végződött, s amelyet augusztus 6. és szeptember 14. között a szerbek rövid idejű, szerémségi betörése követett.⁴² Ez utóbbi is nagy mértékben hozzájárulhatott a bűnbakképzés folyamatának erősödéséhez.

A szerbiai hadszíntéren 1914 őszen és telén történtek – erősen leegyszerűsítve – egy szinte feloldhatatlan hadművészeti ellentmondásból fakadó helyzetre vezethetők vissza. E képlet két tényezőtől állt. Egyfelől abból, hogy Potioreknek a Monarchia államterét kellett védelmeznie úgy, hogy főerői Bosznia-Hercegovina keleti határa mentén álltak, és a Duna–Száva vonalán csak a szerb betörés hatására sebtében összegyűjtött csapatai voltak. Másfelől pedig a hadászati külső és belső vonal viszonyából. Ez utóbbi oly módon öltött testet, hogy a Monarchia egészét tekintve annak fegyveres erői Oroszországhoz, Szerbiához és Montenegróhoz képest a hadászati belső vonalon, a mögöttes ülés helyzetében voltak. Ám pusztán a balkáni hadszínteret tekintve a dolog épp ellentétes volt. Ausztria–Magyarország és Szerbia, valamint Montenegró viszonyában a balkáni államok csapatai helyezkedtek el a belső vonalon, míg értelemszerűen a Monarchia erői a külsőn. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy Potioreknek feltétlenül vereséget kellett volna szenvednie, hiszen – és ezt a már hivatkozott Bor Jenő tanulmányából is tudjuk – kellő erőfölény birtokában a külső vonalon tevékenykedő fél is arathat győzelmet. Ennek egyébként kiváló példája a központi hatalmak Szerbia és Montenegró elleni sikeres hadjárata 1915 őszen.⁴³ Ez a második hadjárat mutatja meg igazán a külső vonalon történő hadvezetés alapvető feltételét: olyan nagy mértékű erőfölény, hogy a belső vonalon tevékenykedő fél – a mögöttes ülés helyzetéből kimozdulva – sehol se legyen képes helyi túlerőt létrehozni. 1914 őszen Potioreknek azonban ehhez túl kevés erő állt rendelkezésére.

Ugyanakkor ott volt a súlyos katonapolitikai következményeket magában rejtő feladat, az államter védelme. Ezt pedig csak egyetlen módon lehetett megvalósítani, ha a szerb erőket oly mértékben leköti, hogy azok képtelenek legyenek ismét a Monarchia területére lépni. A megoldás – a metodista szellem szerint és a rendelkezésre álló erők alapján – a támadás volt, ezzel lehetett a szerb és montenegrói csapatokat védelmi tevékenységre és így keleti-nyugati irányú hadműveletekre kényszeríteni. Egyszerűbben fogalmazva a helyhez szögezni. A második Potiorek-offenzíva (1914. szeptember 7. és december 2. között)

tulajdonképpen ezt a célt is szolgálta, jöllehet az eredeti hadműveleti tervben benne rejlett a szerb főerők szétzúzása is. A Drina menti második csata, a romanja-planinai, valamint a Kolubara- és Ljig-menti, majd a gorni-milanovaci-arangjelovaci csaták eredménye Janusarcú lett. A Monarchia csapatai ezekben ugyan arattak győzelmeket, egy rövid időre sikerült még Belgrádot is elfoglalni, ám a szerb hadsereg szétverése ismét elmaradt. Szerbia még tartotta magát. Julier Ferenc – bármilyen jó véleménnyel is volt Potiorekről – világháború-történetében rámutatott arra, hogy a Monarchia hadvezére itt bizony követett el szakmai hibát is: „...A kudarc közvetlen oka volt a haderő széthúzódnása a Kolubarától Belgrád felé. Az általános ok: csapataink a szeptember elejétől november végéig tartó hadjáratban, állandó rossz időjárás és eleséghiány mellett, annyira kimerültek, hogy december elején teljesítőképességük határát már túllépték. A katasztrófa elmarad, ha Potiorek seregeit a Kolubaránál megállítja...”⁴⁴

4. Összegzés

Az Osztrák–Magyar Monarchia 1914-ben a szarajevói merénylet következtében olyan kül- és katonapolitikai helyzetbe került, amelyben demonstrálnia kellett erejét. A júliusi válság során folyamatosan a háború felé sodródó hatalmak között Bécsben végül a fegyveres erőszak útján történő elégtétel mellett döntöttek. A már eleve több fronton vívott küzdelemre készülő Monarchia balkáni erőinek főparancsnoka, Oskar Potiorek tábornagy még az osztrák–magyar–orosz konfliktus teljes kibontakozása előtt egyetlen, gyors lefolyású hadjáratot akarta térdre kényszeríteni Szerbiát és Montenegrót. Ám már a háború kezdeti napjaiban kiderült, hogy a keleti hadszíntér eseményei nem az eredeti elképzeléseknek megfelelően alakulnak. Így a szerb frontról kellett az erők mintegy harmadát átcsoportosítani oda, ami eleve megoldhatatlan katonai feladat elé állította Potioreket. A döntő támadáshoz nem rendelkezett elég erővel, de a Monarchia államtere védelme érdekében mégis támadnia kellett. Ugyanakkor már az első kudarcok során felerősödött bűnbakká tétele, aminek kezdete és valódi oka az volt, hogy a szarajevói merényletkor ő volt Bosznia és Hercegovina tartományi kormányzója. Mint katonai szakember azonban egyáltalán nem volt tehetségtelen, szakmailag megfelelt kora követelményeinek. A személye és parancsnoki tevékenysége megítélésében nem hagyható figyelmen kívül: olyan időszakban került a legmagasabb katonai beosztások egyikébe, amikor az egyetemes hadügy jelentős változáson ment át, és éppen kialakulóban volt a hadvezér új típusa. Az ennek való megfelelés az első világháború időszakában minden pályatársát megoldhatatlan helyzet elé állította már csak azért is, mert ilyen földrajzi kiterjedésekben, ilyen nagyméretű katonai kötelékeket a történelem folyamán még senki sem vezetett. Szakmai véleményünk szerint e fenti tényezők együttes hatása volt Potiorek kudarcának és végső bukásának, kegyvesztettségének valódi oka, és véletlenül nem pusztán a vele szemben egyre ellenségesebb közvélemény. Mert ez utóbbi táplálkozhat ugyan az egyszerű katona megpróbáltatásaiból, de ezek – a történelem tanúsága szerint – nem mindig esnek egybe a valódi szakmai tényekkel.

JEGYZETEK

1. Max Gunzenhäser (1964) ma már alapműnek számító másodfokú bibliográfiáján (Die Bibliographie zur Geschichte des Ersten Weltkrieges. Bernard & Graefe Verlag für Wehrwesen. Frankfurt am Main) túl dolgozatunk témájához kapcsolódóan lásd még az alábbi bibliográfiai tanulmányokat: Pók Attila (2015): Az első világháború értelmezésének fő tendenciái 100 évvel a szarajevói merénylet után. *Múltunk*. 2015/1. szám. 22–41. old., Pollmann Ferenc (2015): A Nagy Háború historiográfiája. *Múltunk*. 2015/1. szám. 93–103. old., Gyarmati Enikő (2015):

Az Osztrák–Magyar Monarchia az I. világháború centenáriumának angolszász történeti szakirodalmában. Világtörténet. 2015/2. szám. 193–215. old., Ózer Ágnes (2015): Szerbiában a helyzet változatlan, Az I. világháború szerbiai megítélése és a legújabb külföldi szakirodalom recepciója. Világtörténet. 2015/2. szám. 241–256. old.

2. Az első világháború eseménytörténetére vonatkozóan tanulmányunk megírásakor az alábbi főbb művekre támaszkodtunk. Az újabb német szakirodalomból: Grevelhörster, Ludger (2014): *Der Erste Weltkrieg und das Ende des Kaiserreiches, Geschichte und Wirkung* [Második, átdolgozott kiadás] Aschendorf Verlag. Münster., Münkler, Herfried (2013): *Der Große Krieg, Die Welt 1914 bis 1918*. Rowohlt-Berlin GmbH. Berlin., valamint az egyes rész kérdések efemer értékelésében: Burgdorff, Stephan – Wiegrefe, Klaus (szerk.) (2010): *Az első világháború, A 20. század öskatasztrófiája*. Napvilág Kiadó. Budapest. Az egyéb világháború-történetekből az alábbi műveket használtuk: Pilch Jenő (1928) (szerk.): *A világháború története*. Franklin. Budapest., Julier Ferenc (1933): 1914–1918, *A világháború magyar szemmel*. Magyar Szemle Társaság. Budapest., Keegan, John (2014): *Az első világháború*. Akadémiai Kiadó. Budapest., Galántai József (1980): *Az első világháború*. Gondolat. Budapest., uő (2001): *Magyarország az első világháborúban*. Korona Kiadó. Budapest., Nagy Miklós Mihály (2014): *Magyarország az első világháborúban, Térképek történelmi áttekintéssel*. Kárpátia Stúdió. Budapest.
3. Németh Lajos (1925): *Az 1914. évi hadjárat Szerbia és Montenegro ellen*. I–II. Hadtörténelmi Közlemények. 1925. évi kötet. 311–352. és 473–501. old., Breit József (1926): *Az 1914. évi osztrák–magyar – szerb–montenegrói hadjárat*. Magyar Királyi Hadtörténelmi Levéltár. Budapest., Nagy Vilmos (1930–1935): *Az 1914. évi szerbiai hadjárat I–III*. A szerző kiadása. Budapest., Farkas Márton (1984): *Az első tűzpróba, Az Osztrák–Magyar Monarchia hadseregének veresége a Dráva-Száva mentén 1914 augusztusában*. Hadtörténelmi Közlemények. 1984/3. szám. 439–474. old., Nagy Miklós Mihály–Tamás László (2015): *Az első világháború hadtörténelmi térképeken*. In Tomik Nimród (szerk.): *Évkönyv 5. Vajdasági Helytörténeti Egyesület*. Topolya. 31–33. old.
4. Rakolcai László (1937): *A világháború sorsdöntő órái*. Magyar Katonai Szemle. 1937/12. szám. 6–21. old.
5. Darvas Gábor (1930): „Mindent meg gondoltam és mindent megfontoltam”. *Uránia*. Novi Sad. 11. old.
6. Darvas Gábor (1930): i. m. 23. old.
7. Julier Ferenc (1932a): *Potiorek tábornagya*. Magyar Szemle. 1932/3. szám. 286–296. old.
8. Németh Lajos (1925): i. m. 493. old.
9. Julier Ferenc (1932a): i. m. 296. old.
10. Galántai József (1964): *Magyarország az első világháborúban 1914–1918*. Gondolat. Budapest., Balázs József (1966): *Négy év vasban és vérben 1914–1918. Az első, imperialista világháború katonai történetének áttekintése*. Kossuth Könyvkiadó. Budapest.
11. Balázs József (1966): i. m. 113., 115. és 117. old.
12. Pilch Jenő: *A szárazföldi hadműveletek*. In uő (szerk.) (1928): i. m. 107. old., Nagy Vilmos (1930–1935): i. m. III/2. 323. old., Julier Ferenc (1933): 80. old.
13. Galántai József (1980): i. m. 222. old., uő (2001): 132. old.
14. Julier Ferenc (1933): 80. old.
15. Nagy Vilmos (1930–1935): i. m. III/2. 321. old.
16. Oskar Potiorek életrajzi adatait közli: Balla Tibor (2010): *A Nagy Háború osztrák–magyar tábornokai, Tábornagyk, vezérezredek, gyalogsági és lovassági tábornokok, tábornagyk*. Argumentum. Budapest. 248–250. old.
17. Nagy Miklós Mihály (1998): *A Magyar Szemle katonáirója: Julier Ferenc*. Magyar Szemle. 1998/5–6. szám. 59–88. old., uő (1998): *Az innenső parton maradt ember (Egy Julier-portré kontúrjai)*. Kapu. 1998/9. szám. 16–22. old.
18. *Az első világháborút megelőző hadügyi fejlődésről jó összefoglalást ad Bencze László (2009). Az állóháború harcászati és hadászati előzményei*. HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum. Budapest.
19. Markovits Árpád (1931): *A milliós hadseregek hatása a vezérré s a csata tervezésére a világháború előtt*. Magyar Katonai Szemle. 1931/9. szám. 15. old.

20. Az itt megfogalmazott tételt Julier Ferenc az Előörs című lap 1930. évi, március 22. számában, a Hadi elmélkedés címmel közölt írásában az alábbi módon fogalmazta meg: „...A hadművészetről vallott általános elvek 1914-ben minden hadviselő félnél nagyban és egészben azonosak voltak. A főkérdésben nem volt eltérés. Az illetékeseket egyaránt áthatotta a támadás gondolata. Az erő, idő és tér jelentőségét is minden vezérkar egyformán értékelte. De mindez csak elméleti jelentőséggel bírt. Más az elmélet és más a gyakorlat. Az elmélet ideálisan szervezett seregekkel dolgozik. A mi seregeink anyagi tekintetben azonban az ideális állapottól messze álltak. A monarchia elméletileg tudósszámba menő, 1914. évi hadvezérének ezért a gyakorlati végrehajtás előtt azzal a kérdéssel kellett volna tisztába jönnie, vajjon a monarchia seregeinek általános minősége az elméletileg helyesnek tartott hadi alkalmazást megengedi-e?...” (5. old.)
21. Julier Ferenc (1930): Hadi elmélkedés. Előörs. 1930/13. szám. 6. old.
22. Julier Ferenc (1931): Conrad tábornagy. Magyar Szemle. 1931/1. szám. 102–112. old.
23. Balla Tibor (2010): i. m. 100–103. old.
24. Julier Ferenc (1932a): i. m. 287. old.
25. Julier Ferenc (1932b): A világháború hadvezérei egymásról. Magyarország. 1932. március 27-i szám. 8. old.
26. Clausewitz, Carl von (1961–1962): A háborúról I. Zrínyi Kiadó. Budapest. 146–152. old., A clausewitz-i döntésemélet modern összefoglalását nyújtja: Perjés Géza (1988): Clausewitz és a háború praxeológiája. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest.
27. Clausewitz, Carl von (1961–1962): i. m. I. 77. old.
28. Julier Ferenc (1931): A hadvezetés művészete. Magyar Szemle Társaság. Budapest. 16–23. old.
29. Mayer-Csejkovits Károly (1927): A nagy háború fontosabb tapasztalatai magasabb katonai megvilágításban. Hadtörténelmi Közlemények. 1927/2. szám. 152–187. old.
30. Nagy Vilmos (1930–1935): i. m. III/2. 311–317. old.
31. Szabó Dániel (1976): A magyar álláspontok helye a Szerbiával szembeni hadicélok rendszerében (1915–1918). Akadémiai Kiadó. Budapest.
32. Szabó Dániel (1976): i. m. 7–25. old.
33. Ezzel kapcsolatban utalnunk kell arra, hogy az úgynevezett júliusi válság és főleg annak kimenetele egyértelműen tükrözte az európai diplomáciát mintegy évszázadon át meghatározó metternichi politikai erkölcs teljes és végső felbomlását. Ezzel kapcsolatban írja Henry Kissinger (1998): Diplomácia (PANEM-GRAFO. Budapest) című művében: „...Metternich Európájában, ahol az országok kölcsönösen osztották a legitimitás iránti tiszteletet, kevés kétség lehetett volna afelől, hogy Oroszország elismeri Ausztria Szerbia elleni lépését egy osztrák főherceg, a ház örököse meggyilkolásával kapcsolatban. 1914-ben azonban a legitimitás többé már nem volt az államok közt összekötő kapocs, Oroszország rokonszenve szövetségese, Szerbia iránt többet nyomott a latban, mint a Ferenc Ferdinánd elleni merénylet elleni felháborodása ...” (206–207. old.)
34. A mögöttes ülés filozófiai és játékelméleti értelmezéséről lásd: Perjés Géza (1988): i. m. 136–142. old. Az első világháborúban való megjelenését elméleti szinten közli Nagy Miklós Mihály (2014): i. m. 69–71. old., konkrét hadászati jelenségét ismerteti Bor Jenő (1934): Hadvezetés a külső vonalon. Magyar Katonai Szemle. 1934/2. szám. 1–24. old.
35. Clausewitz, Carl von (1961–1962): i. m. II. 131. old.
36. Erdősi Ferenc (1985): Politikai-gazdasági érdekek ütközése a kiegyezés előtti vasúthálózatunk térszerkezetének alakulásában. Közlekedéstudományi Szemle. 1985/10. szám. 443–451. old., uő (1986): Hadászati szempontok érvényesítése a magyarországi vasúthálózat tervezésekor. Hadtörténelmi Közlemények. 1986/3. szám. 571–589. old., Kéri Kálmán (1985): Az Osztrák–Magyar Monarchia vasúthálózata 1914-ben és felhasználása az első világháborúban. Hadtörténelmi Közlemények. 1985/2. szám. 225–294. old.
37. Hedry Béla (1928): A magyar–osztrák hadvezetőség előkészülete háború esetére. In szerző nélkül: A világháború 1914–1918, Különös tekintettel Magyarországra és a magyar csapatok szereplésére. I. Magyar Királyi Hadtörténelmi Levéltár. Budapest. 89–95. old.
38. Hajdu Tibor (2014): Az orosz vezérkar 1910–1913-as tervei az Osztrák–Magyar Monarchia és Németország elleni támadásra. Történelmi Szemle. 2014/2. szám. 315–328. old., Németh István (2015): Az I. világháború „elfeledett” keleti frontja (1. rész). Valóság. 2015/8. szám. 40–69. old.

39. Kiszling, Rudolf (1965): Kriegspläne und Aufmärsche der k. u. k. Armeen und der Feindheere im Sommer 1914. Österreichische Militärische Zeitschrift. 1965. évi Sonderheft I. 2–8. old.
40. Farkas Márton (1984): i. m. 441–443. old.
41. Németh Lajos (1925): i. m. I. 317. old.
42. Pilch Jenő (1928): A szárazföldi... 102–103. old.
43. Bor Jenő (1934): i. m. 10–13. old. és 20–24. old.
44. Julier Ferenc (1933): 80. old.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Balla Tibor (2010): A Nagy Háború osztrák–magyar tábornokai, Tábournagyok, vezérezredek, gyalogsági és lovassági tábornokok, tábornagynagyok. Argumentum, Budapest.
- Bor Jenő (1934): Hadvezetés a külső vonalon. Magyar Katonai Szemle 1934/2. szám. 1–24. old.
- Breit József, doberdói (1926): Az 1914. évi osztrák–magyar–szerb–montenegrói hadjárat. Magyar Királyi Hadtörténelmi Levéltár. Budapest.
- Burgdorff, Stephan–Wiegrefe, Klaus (szerk.) (2010): Az első világháború, A 20. század őskatasztrófája. Napvilág Kiadó. Budapest.
- Clausewitz, Carl von (1961–1962): A háborúról I–II. Zrínyi Kiadó. Budapest.
- Erdősi Ferenc (1986): Hadászati szempontok érvényesítése a magyarországi vasúthálózat tervezésekor. Hadtörténelmi Közlemények. 1986/3. szám. 571–589. old.
- Farkas Márton (1984): Az első tűzpróba, Az Osztrák–Magyar Monarchia hadseregének veresége a Drina-Száva mentén 1914 augusztusában. Hadtörténelmi Közlemények. 1984/3. szám. 439–474. old.
- Grevelhörster, Ludger (2014). Der Erste Weltkrieg und das Ende des Kaiserreiches, Geschichte und Wirkung [Második, átdolgozott kiadás] Aschendorf Verlag. Münster.
- Gyarmati Enikő (2015): Az Osztrák–Magyar Monarchia az I. világháború centenáriumának angol-szász történeti szakirodalmában. Világtörténet. 2015/2. szám. 193–215. old.
- Hajdu Tibor (2014): Az orosz vezérkar 1910–1913-as tervei az Osztrák–Magyar Monarchia és Németország elleni támadásra. Történelmi Szemle. 2014/2. szám. 315–328. old.
- Julier Ferenc (1930): Hadi elmélkedés. Előrs. 1930/13. szám. 5–6. old.
- Julier Ferenc (1931): Conrad tábornagy. Magyar Szemle. 1931/1. szám. 102–112. old.
- Julier Ferenc (1932a): Potiorek tábornagynagy. Magyar Szemle 1932/3. szám. 286–296. old.
- Julier Ferenc (1932b): A világháború hadvezérei egymásról. Magyarország. 1932. március 27-i szám. 8. old.
- Kéri Kálmán (1985): Az Osztrák–Magyar Monarchia vasúthálózata 1914-ben és felhasználása az első világháborúban. Hadtörténelmi Közlemények. 1985/2. szám. 225–294. old.
- Kissinger, Henry (1998): Diplomácia. PANEM-GRAFO. Budapest.
- Kiszling, Rudolf (1965): Kriegspläne und Aufmärsche der k. u. k. Armeen und der Feindheere im Sommer 1914. Österreichische Militärische Zeitschrift. 1965/Sonderheft I. 2–8. old.
- Markovits Árpád (1931): A milliós hadseregek hatása a vezérre s a csata tervezésére a világháború előtt. Magyar Katonai Szemle. 1931/9. szám. 1–15. old.
- Mayer-Csejkovits Károly (1927): A nagy háború fontosabb tapasztalatai magasabb katonai megvilágításban. Hadtörténelmi Közlemények. 1927/2. szám. 152–187. old.
- Münkler, Herfried (2013): Der Große Krieg, Die Welt 1914 bis 1918. Rowohlt-Berlin GmbH. Berlin.
- Nagy Miklós Mihály (2014). Magyarország az első világháborúban, Térképek történelmi áttekintéssel. Kárpátia Stúdió. Budapest.
- Nagy Miklós Mihály–Tamás László (2015): Az első világháború hadtörténelmi térképeken. In: Tomik Nimród (szerk.): Évkönyv 5. Vajdasági Helytörténeti Egyesület. Topolya. 23–34. old.
- Nagy Vilmos (1930–1935): Az 1914. évi szerbiai hadjárat I–III. A szerző kiadása. Budapest.
- Németh István (2015): Az I. világháború „elfeledett” keleti frontja (1. rész). Valóság. 2015/8. szám. 40–69. old.

- Németh Lajos (1925): Az 1914. évi hadjárata Szerbia és Montenegro ellen I–II. Hadtörténelmi Közlemények 1925. évi kötet 311–352. és 473–501. old.
- Ózer Ágnes (2015): Szerbiában a helyzet változatlan, Az I. világháború szerbiai megítélése és a legújabb külföldi szakirodalom recepciója. Világtörténet. 2015/2. szám. 241–256. old.
- Perjés Géza (1988): Clausewitz és a háború praxeológiája. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest.
- Pók Attila (2015): Az első világháború értelmezésének fő tendenciái 100 évvel a sarajevói merénylet után. Múltunk. 2015/1. szám. 22–41. old.
- Pollmann Ferenc (2015): A Nagy Háború historiográfiája. Múltunk. 2015/1. szám. 93–103. old.
- Szabó Dániel (1976): A magyar álláspontok helye a Szerbiával szembeni hadicélok rendszerében (1915–1918). Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Szerző nélkül (1929–1932): A világháború 1914–1918. IV. kötet. Az Osztrák–Magyar Monarchia 1914. évi augusztusi Szerbia és Montenegro elleni hadjárata, V. kötet Az Osztrák–Magyar Monarchia 1914. évi szeptember–decemberi Szerbia és Montenegro elleni hadjárata. Magyar Királyi Hadilevéltár. Budapest.